

Kuka oli Naantalin kirkon alttarin viereen haudattu Johan Frisius?

Naantalin Taidehuone vanhan kaupungin venerannassa sijaitsee Friislä-nimisessä talossa. Naantalin kirkon huomattavin nykyaikaan 1600-luvulta säilynyt hautamuistokivi pääalttarin vasemmalla puolella on 1672 kuolleen Johan Frisiuksen (s. 1613) haudan kansikivi. Raisiossa sijaitsevat Friisilän koulu ja Friisilän verstaat.

Naantalin vietettyä 575-vuotispäiviään 2018 on ehkä kiinnostavaa tulla tietoiseksi mistä nämä Friis-alkuiset nimitykset tulevat ja kuka oli Johan Frisius.

Tässä jutussa kerron, että Naantalin Friiseistä ensimmäisenä mainitaan Magnus Friis, joka oli naimisissa Naantalin ensimmäisen pormestarin tyttären kanssa ja oli itsekin 1400-luvun puolivälin jälkeen joinakin vuosina Naantalin pormestari. Friislän tontti Naantalin rannassa oli aikanaan hänen pojanpoikansa Martin omistuksessa, samoin kuin Raision Tahvion tila, jonka lähellä sijaitsee nykyinen Friisilän koulu. Johan Frisius puolestaan oli Martin pojan tyttären mies.

Mutta miksi ihmeessä Johan Frisiuksen hautakiven kansi on edelleen Naantalin kirkossa? Kuka hän oli? Ja miksi hän ei nykyisin herätä juurikaan mielenkiintoa?

Vastaus löytyy tästä jutusta, jos jaksat sen lukea.

Johan Frisiuksen haudan kansikivi

Naantalin kirkko rakennettiin tunnetusti katoliseksi luostarikirkoksi 1400-luvulla, mutta Ruotsin siirryttyä voimakkaassa valtiollisessa ohjauksessa vähittäin kohti luterilaisuutta 1500-luvulla, myös Naantalin kirkosta tuli 1500-luvun lopussa luterilainen kirkko. 1600-luvulla naantalilaiset haudattiin yleisesti kirkon lattian alle. Merkittävässä asemassa olleet henkilöt ja suvut saattoivat saada oikeuden rakentaa hautojen yhteyteen muistomerkkejä. Tuohon aikaan ihmisten yhteiskunnallinen asema määräytyi syntyperän perusteella ja hautamuistomerkkien tarkoitus oli siirtää oman sukupolven yhteiskunnallista asemaa jälkeläisten hyödyksi.

Johan Frisius kastettiin Naantalin kirkossa 1613 ja sinne hän myös halusi tulla haudatuksi. Toimiessaan vuoden 1656 jälkeen Kangasalan kirkkoherrana ja lääninrovastina hän teki lahjoituksia Naantalin kirkolle ja sai vastineeksi luvan pysyvistä haudasta ja muistomerkistä itselleen ja perillisilleen.

Hautamuistokivi, jonka päällä kirkossa on nykyisin usein metalliset kynttiläjälustat, on alun perin haudan päällä ollut suuri Baltiasta tuotu kivilaatta, jossa on latinankielinen teksti. Haudan tunnuslause *Post tenebras spargo lucem* – Varjojen jälkeen toivon valoa - oli yleinen protestanttisten uskonpuhdistajien tunnuslause ja mielenkiintoisesti sama iskulause löytyy myös Cervantesin Don Quijoten 1. painoksen nimilehdeltä.

Haudattu henkilö kuvataan laatassa suomennettuna näin: ”Maisteri Joh. Frisius, Kangasalan rovasti, synt. toukokuun 3 p:nä 1613, kastettu tässä kirkossa, niinmuodoin jättää jälkeensä jälkeläisilleen ja lapsilleen tämän muistomerkin nimensä muistoksi.” Muistokiven kuvituksena on Friis-suvun vaakuna, laakeriseppäle, ristikkäiset sääriluut, alttaripöydällä seisova ehtoolliskalkki ja kulmissa enkelinpäät.

Kuva 1. Johan Frisiuksen hautakivi Naantalin kirkossa.

Mallin tällaiselle omaa asemaa korostavalle haudan kansikivelle Johan Frisius oli saanut isältään. Isän eli *Arvid Kajalan* (s.n. 1580, k. 7.4.1637) hautapaasi vuodelta 1637 löytyy Maskun kirkosta. Arvid Kajala oli rusthollari eli ratsutilallinen, joka hallitsi isänsä perintötilaa Maskun Kajalaa sekä ilmeisesti myös äitinsä perintönä Luonnonmaan Keitilää. Vuonna 1612 hän avioitui *Elina Pietarintytär Friisin* kanssa. Avioliiton myötä heidän hallintaansa tulivat myös Friisin suvun Raision/Naantalin Luolala, Kaarinan Uittamo sekä Ruskon Kylämäki ja Seppälä. Lisäksi Arvid Kajala toimi Brita de la Gardien omaisuuden hoitajana ja Askaisissa sijaitsevan Lempisaaren kartanon voutina.

Keitä Friisit olivat?

Johan Frisius samoin kuin kaikki muutkin Arvid Kajalan ja Elina Pietarintytär Friisin lapset ottivat äitinsä nimen käyttöönsä, koska Friis-suku oli maskulaista Kajalan sukua merkittävämpi. Friis-sukuja on Suomessa useita ja nimi on alun perin todennäköisesti peräisin Hollannin Friisiinmaalta.

Naantalin Friiseistä ensimmäisenä mainitaan useimmiten *Magnus Friis*, joka oli Naantalin pormestarina useina vuosina 1450-luvulla ja oli naimisissa Naantalin ensimmäisen pormestarin tyttären kanssa. Todennäköisesti heidän poikansa Juhon ja pojanpoikansa Martin jäljiltä on nykyisen Friislän talon tontti Naantalissa. *Martti Friisin* omistuksessa 1560-luvulta lähtien oli myös Raision Tahvion Tanskila, jota alettiin kutsua Friisiläksi. Raision Kerttulassa sijaitsi toinenkin Friisiläksi kutsuttu talo. Nämä talot yhdessä selittävät Friisilä-nimen nykykäytön Raisiossa.

Martin jälkeen Tahvion omisti hänen poikansa *Pietari Friis*, joka oli Johan Frisiuksen äidin Elina Friisin isä. Pietari Friis osallistui muiden suomenniemen aatelisten tapaan 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa Ruotsin sisäiseen valtataisteluun.

Siinä olivat vastakkain katolinen ja protestanttinen suuntaus. Katolista suuntausta johti Kustaa Vaasan pojan Juhana III:n poika Sigismund, joka oli Puolan kuningas (1587 – 1632) ja isänsä jälkeen myös Ruotsin kuningas (1593 – 1599). Protestanttista suuntausta edusti Kustaa Vaasan nuorin poika Kaarle-herttua.

Suomenniemestä tuli Kaarle-herttuan ja Sigismundin valtataistelun merkittävä näyttämö. Sigismundin Suomen käskynhaltijaksi nimittämä Klaus Fleming oli kuninkaan tärkein kannattaja. Nuijasodassa 1596 – 97 Kaarle-herttua tuki aktiivisesti kapinallisia talonpoikia Sigismundia kannattanutta Flemingiä vastaan. Vuosina 1597–1599 Kaarle-herttuan joukot ja Sigismundille uskolliset suomalaisjoukot kävivät useita taisteluja Turun linnasta ja Suomen hallinnasta. Sisällissodassa voiton vei Kaarle-herttua, josta tuli Ruotsin uusi kuningas Kaarle IX.

Pietari Friis kuului Flemingin joukkoihin toimien hänen aikanaan Turun linnassa eri tehtävissä ja osallistui myös Nuijasotaan. Flemingin kuoltua pian tämän jälkeen Kaarle-herttua valtasi Turun ja Pietari Friis joutui Kaarlen vangiksi, mutta armahdettiin ja vapautettiin vuonna 1599. Kaarle-herttua teloitti niin sanotussa Turun verilöylyssä 1599 lukuisia Flemingiä tukeneita aatelisia varoitukseksi ja ojennukseksi, jonka kohtalon Friis onnekseen vältti. Yleisestikin Suomeniemen aatelisto alistui tappioon ja vaihtoi puolta. Pietari Friis kuoli kuitenkin melko pian tapahtumien jälkeen n. 40-vuotiaana, ennen vuotta 1606.

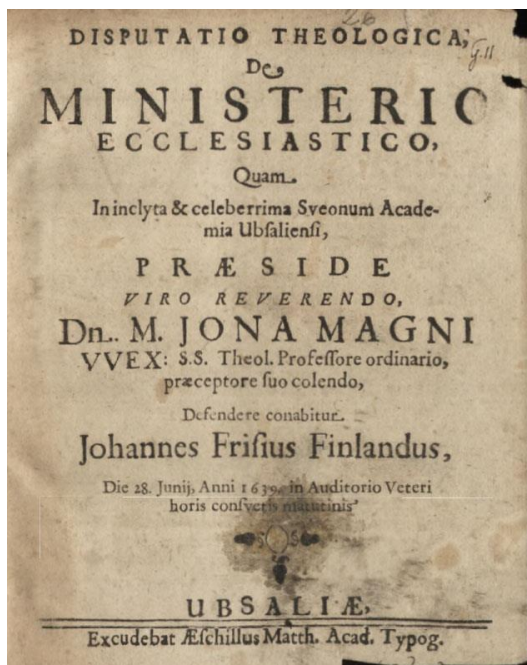
Pietari Friisillä oli kaksi tyttärtä, jotka jäivät orvoiksi äidin ja isän kuoltua. Elina Pietarintytär avioitui Arvid Kajalan kanssa. Esikoinen Johan Frisius syntyi 3.5.1613.

Johan Frisius Ruotsin suurvaltakauden pappina

Kaarlen jälkeen kuninkaaksi nousi hänen poikansa Kustaa II Aadolf vuonna 1611 eli muutama vuosi ennen Johan Frisiuksen syntymää.

Kustaa II Aadolfista tuli protestanttisen suurvalta-Ruotsin rakentaja yhdessä kansleri Axel Oxenstiernan kanssa. Ruotsin suurvalta-aseman rakentaminen edellytti sotien lisäksi yhä enemmän virkamiehiä ja pappeja ja siksi koulutusta alettiin arvostaa aikaisempaa enemmän. Lisäksi tähdennettiin puhtasoppisuutta ja uskollisuutta valtiolle koetun katolisen uhkan jatkuessa pitkälle 1600-lukua. Pietari Friis ja Arvid Kajala olivat vielä soturiaatelisia, mutta Johan Frisiuksesta ei sellaista enää tullut.

Johan Frisius oli Arvid Kajalan ja Elina Friisin lapsista vanhin ja hänet saatettiin koulutielle. Hän mitä ilmeisimmin kävi oppikoulun Turun uudessa lukiossa 1620-luvulla ja lähetettiin 1633 opiskelemaan Upsalan yliopistoon nimellä Johannes Frisius Finlandus. Hänen opinnoistaan siellä on säilynyt kaksi painettua puhetta Coetus concordiae (1636) ja Lingvae usus et abusus (1639).

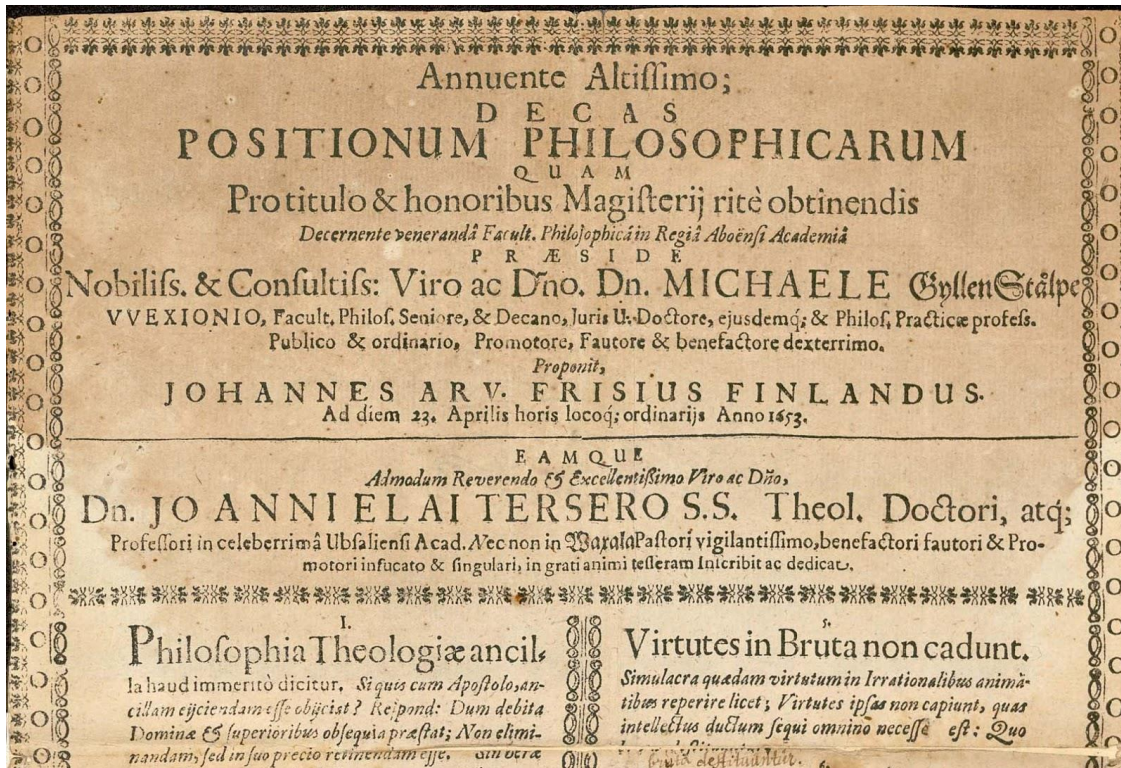

Kuva 2. Johan Frisiuksen Lingvae usus et abusus kansilehti vuodelta 1639 (Upsala).

Turun Akatemia perustettiin 1640 ja valtaosa sen henkilökunnasta ja opettajista rekrytoitiin Upsalasta. Johan Frisius toimi Turun Akatemian alkuvuosina akatemian notaarina. Tämän

jälkeen hän toimi sotia käyvän Ruotsin tarpeiden mukaisesti sotilasappina Hämeessä ja Ruotsin valtaamassa Riiassa.

1650-luvulla Frisius jatkoi opintojaan Turun Akatemiassa päästäkseen merkittävämpään asemaan ja valmistui maisteriksi professori Mikael Gyldenstolpen johdolla 1653. Pian tämän jälkeen hänet nimitettiin Kangasalan kirkkoherraksi ja lääninrovastiksi, missä virassa hän oli kuolemaansa saakka. Hänelle jäi kuitenkin suora kytkentä Naantaliin sitä kautta, että hän peri Luolalan.

Kuva 3 Johan Frisiuksen maisterityön kansilehti Turun Akatemiassa 1653.

Frisiuksen elämä osuu yhteen Ruotsin suurvaltakauden keskeisiin vuosiin. Tuona aikana rakennettiin Ruotsiin vahvaa valtiota ja sen osana tulevaa Suomeakin. Valtion rakentamisen olennainen osa oli katolisuudesta ja kansanuskomuksista vapaa puhdasoppinen protestantismi. Kirkon roolina oli rakentaa myös valtion paikallishallintoa ja sitä kautta varmistaa valtion verotulot. Samalla kirkko järjesti oikeaoppista koulutusta rahvaalle. Kirkossa käynti ja ripillepääsy olivat ehtona avioliittoon pääsemiseen.

1600-luvun loppupuolen papit olivat yleisesti määrätietoisia ja Frisiuksen kaltaiset lääninrovastit kiersivät seurakuntia valvomassa, että valtakunnassa kaikki asiat olivat järjestyksessä. Frisiuksen

tiedetään tehneen peräti 56 rovastintarkastusmatkaa. Hän kuoli tarkastusmatkalla Pöytyässä kolmannen vaimonsa kotipappilassa.

Myös Turun Akatemia oli vielä 1600-luvulla lähinnä pappiskoulutusta antava laitos. Esimerkiksi professori Martin Stodius toimi myös Raison-Naantalin kirkkoherrana ja juuri hän myös allekirjoitti sopimuksen Frisiuksen ja hänen perillisten hautapaikasta Naantalin kirkossa vuonna 1667.

Johan Frisius ja pappissuvut

Johan Frisius oli kolmasti naimisissa. Ensimmäinen vaimo oli mahdollisesti Turun silloisen pormestarin Martti Sipinpoika Salkon tytär Anna Martintytär Salko (k. 1652). Toinen vaimo oli Mynämäen kirkkoherran Johannes Nikolai Wennon tytär Margareeta Johanneksentytär Wenno (k. 1658). Kolmas vaimo oli Pöytyän kirkkoherra Gregorius Utterin tytär Katariina Gregoriuksentytär Utter (k. 1694). Johan Frisiuksen kuoltua 1672 Katariina avioitui Hauhon kirkkoherran Kristoffer Herkepaeuksen kanssa.

Suljetun säätyajan hengen mukaisesti papin pojista pyrittiin tekemään pappeja ja tyttäret pyrittiin saattamaan avioon papin kanssa. Esimerkiksi kolmannesta avioliitosta syntyneistä Johan Frisiuksen pojista Per Frisius toimi Joutsenon kirkkoherrana ja valtiopäivämiehenä. Lars Frisius toimi Hauhon kappalaisena ja vt. kirkkoherrana ja hän peri Naantalin Luolalan.

Tytöistä Frisiuksen kolmannen vaimon Katariina Utterin kanssa saatu nuorin lapsi Elisabeth Frisius avioitui myöhemmin Hämeenkyrön kirkkoherran Arvid Rothoviuksen kanssa. Hän puolestaan oli Turun piispan (1627 – 1652) Isaacus Rothoviuksen veljen pojanpoika.

Pappien lasten keskinäisten naimakauppojen seurauksena Suomessa oli 1600-1700-luvuilla erittäin vahvoja pappissukuja. Uutta verta pappissukuihin alkoi tulla vasta 1800-luvulla talonpoikaistaustaisista suvuista.

Kiinnostaako Pyhä Birgitta vai Johan Frisius?

Johan Frisius oli siis yksi niistä henkilöistä, jotka 1600-luvulla rakensivat valtion, kirkon, oikeuslaitoksen, kansanopetuksen ja akatemian yhteensuuntautunutta liittoa, joka purkautui sittemmin hyvin hitaasti. Lopullisesti näin tapahtui Suomessa oikeastaan vasta 1960-luvulla.

Nykyään Naantalissa historiaa käsiteltäessä kirkon osalta yleensä muistellaan luostariaikaa, josta mm. Rauno Tirri on kirjoittanut hienoja mielenkiintoisia kirjoja, ja vietetään Birgitan yötä. Tulkitsen tämän niin, että Johan Frisiuksen edustama 1600-luvun puhdasoppinen ja valtiollisesti suuntautunut mahdollisuus herättää nykyihmissä vähemmän mielenkiintoa kuin vaatimattomampi ja pehmeämpi luostariaika. Johan Frisiuksen hautakansikivikin on kirkossa hyvin huomaamattomassa paikassa kynttilälajustojen alla.

Lähteet

Frisius, Johan. Ylioppilasmatrikkeli 1640 – 1852. Helsingin yliopisto.

Frisius, Johannes Arvidi (1613–1672). Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554 – 1721. SKS Biografiakeskus.

Innamaa, Kerttu: Naantalin historia. Kolmas osa. Turku 1965.

Johan Arvidsson Frisius (1613 – 1672). Genealogy. Geni.com.

Kivikoski, Ella; Oja, Aulis & Mäntylä, R.A.: Rasion historia osa I. 1960.

Lilius, Henrik; Nikula, Sigrid & Riska, Tove: Suomen kirkot. Turun Arkkihiippakunta VI osa. Eripainos: Naantali. Helsinki 1972.

Mattjus, Jukka-Pekka: Esi-isää etsimässä: Friis – Frisius. 7.1.2017 (<https://sukuajahistoriaa.blogspot.com/2017/01/friis-frisius.html>).

Muistojulkaisu Naantalin 500 vuotisjuhlaan elokuun 23. päivänä 1943.

Suvanto, Seppo. Naantalin historia. Ensimmäinen osa. Turku 1976.

Tirri, Rauno: *Kirjeitä Naantalin luostarista: sisar Kristinan elämä*. Naantali: Rauno Tirri, 2010. ISBN 978-952-92-7273-0.

Tirri, Seija & Tirri, Rauno (toim. käänt.): *Naantalin luostarin lääke- ja yrttikirja = Nådendals klosterns läke- och örtabok = Naantali monastery herbal*. Naantali: Wanha Naantali -kauppa, 2011. ISBN 978-952-92-8862-5.

Vähäkangas, Tapio: Friis-suvut Suomessa keskiajalta Ruotsinvallan loppuun. Suomen historian pro gradu tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1977.